

סקירת ספרים חדשים

בעריכת עינת לביא

נשים וזקנה: מגדר וגילנות בראי האמנות בישראל מל דקל

הוצאת הספרים של האוניברסיטה הפתוחה. רעננה. 2020. 419 עמודים

סוקר: ישראל איסי דורון

זה מקרוב יצא לאור הספר **נשים וזקנה**: "מגדר וגילנות בראי האמנות בישראל". המחברת, ד"ר טל דקל, היא ראש התוכנית ללימודי אוריינות חזותית ומנהלת מסלול האוצרות במכללת סמינר הקיבוצים. היא כיהנה כראשת הפורום למגדר באוניברסיטת תל-אביב, ומרצה שם בחוג לתולדות האומנות ובתוכנית למגדר. ד"ר דקל היא גם יו"ר העמותה לחקר אומנות נשים ומגדר בישראל.

הספר זכה בפרס קרן גולדברג, והוא תוצר של מחקר שיטתי ומעמיק בנושא זיקנה ואומנות בישראל מנקודת מבט מגדרית. זיקנתן של נשים בישראל מתוארת באמצעות ניתוח של 111 יצירות אומנות בנושא הזיקנה, שיצרו שמונים אומניות מישראל במהלך המאה ה-20 והמאה ה-21. הניתוח האומנותי משלב תובנות משדות ידע אקדמיים מגוונים, ובהם לימודי מגדר, לימודי תרבות, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה.

התוצר הוא מקיף ביותר, וסוקר מרחב עצום של עולמות תוכן. נדמה שאין כמעט נושא הקשור לעולמות הזיקנה שאינו נסקר ברמה כזאת או אחרת בספר. הפרק הראשון דן בסוגיות של מעמד כלכלי, ובהסדרים המדיניים והמשפטיים הקשורים בזיקנה ובמעמדן הכלכלי-חברתי של נשים זקנות בישראל; הפרק השני מתמקד בהסדרים של המרחב הקשורים לזיקנה ולנשים זקנות; הפרק השלישי סוקר את מגוון הקבוצות החברתיות בישראל, ובייחוד את הנשים הזקנות ואופן התמודדותן עם הזיקנה. שלושת הפרקים הבאים מוקדשים להסדרים חברתיים: הפרק הרביעי בוחן את תפקידי הסבתאות ואת היחסים בין הדורות; הפרק החמישי עוסק בגוף הפיזי, שהוא מושא לכוחות ביו-פוליטיים בהתמודדות עם הזדקנות של נשים; והפרק השישי מוקדש לדימויי עירום של נשים זקנות ובוחן נושאים של מיניות. חותם את הספר פרק על הייצוג העצמי, המנתח

דימויים של ייצוג עצמי של זיקנה כאסטרטגיית התמודדות והנכחה של נשים זקנות, שהן על פי רוב נחבאות מעין.

הספר הוא רחב יריעה לא רק מבחינת עולמות התוכן והנושאים שהוא מקיף, אלא גם בהיותו ביטוי של מחויבות פוליטית ואקטיביסטית. שורשיו נטועים במודעות להיבטים הפוליטיים והחברתיים של תופעות המיננות (סקסזים) והגילנות (אייג'יזם). הם נובעים מהאידאולוגיה הפמיניסטית ומההצטלבותיות (intersectionality) הבלתי נמנעת של החוויה של הגילנות הנלוות לגוף ולזהות הנשיים, עם הזדקנותן של נשים, והיותן לא רק נשים אלא גם נשים זקנות. לפיכך הספר הוא ביטוי לא רק למחקר אקדמי; בחלקים רבים הוא נוקט עמדה אקטיביסטית ומנסה, באמצעות תחום הדעת של חקר אומנות וחקר ייצוגים ויזואליים, לחשוף את המשמעות הפוליטית של ההזדקנות כאישה בחיי היום-יום בחברה הישראלית.

קשה לתאר עד כמה מורכב היה האתגר שלקחה על עצמה ד"ר דקל: ללמוד, לחקור ולשלב עולמות תוכן כה רבים ושונים: תחומי האומנות, הזיקנה, הגילנות, המדיניות החברתית, המגדר, הפמיניזם, וההצטלבותיות – כל אחד מהם בפני עצמו הוא אוקיינוס של ספרות, תאוריות ונתונים. עיון ומחקר המשלבים את כולם יחדיו הם משימה שלא קל לבצעה. לזכותה של ד"ר דקל ייאמר שהיא הצליחה, בכתיבתה החכמה ובכושר הניתוח האינטגרטיבי שלה, לחלץ תובנות שרק הראייה הרב-תחומית המעוגנת במחקרה מאפשרת לחלץ.

היבטים אחדים הסבו לי הנאה גדולה במהלך קריאת הספר. ראשית, אהבתי במיוחד את השילוב בין התמונות, שהיו הבסיס לניתוח המדעי, לבין הטקסט שנלווה להן. הדבר אפשר לי "להתחבר" ואף לשפוט באופן אישי ובלתי אמצעי את אמינות הניתוח שהציעה המחברת. שנית, היקפם של הספרות והמחקר שהספר מפנה אליהם חשף אותי למקורות שלא הכרתי, ואין ספק כי הם יכולים לשמש עזר לכל מי שמתעניין בתחום ומבקש לחקור אותו בעתיד. לבסוף, משך את ליבי האופן שבו השיח האקטיביסטי והפמיניסטי השתלב בניתוח האקדמי – ללא צורך להתנצל או להסתוות – באופן המשקף לקורא את ההיבטים הפוליטיים והאידאולוגיים המעוגנים בהליך הניתוח של יצירת האומנות.

לזכותה של ד"ר דקל יש לציין גם את הימנעותה מהצגת עמדות חד-צדדיות או פשטניות. כמעט בכל אחד מהנושאים הרבים שהיא דנה בהם אגב הניתוח של יצירות האומנות הנלוות, המחברת מדגישה דווקא את המורכבות, הרב-גונית וריבוי הפרשנויות האפשריות של התמונה או היצירה. כך לדוגמה בפרק הרביעי, המוקדש למבטים האומנותיים במשפחה וביחסים בין-דוריים ומתמקד בדמות האישה הזקנה כאם וכסבתא, המחברת מנתחת את היצירות ומתארת כיצד המגוון שנשים זקנות חיות בו, ומגוון התפקידים שהן ממלאות, כרוך ברמות שונות של סוכנות, כוח ויכולת השפעה. המחברת ממשיכה ומציינת כיצד כוח הוא גם תהליך דינמי ותלוי הקשר, ולכן אישה זקנה יכולה להיות חזקה בנסיבות מסוימות וחלשה באחרות. התובנה הצנועה אך המעמיקה הזאת, ולפיה אין "זקנה" טיפוסית, ואין בהכרח אישה "חלשה" או "חזקה", וכי המציאות היא מורכבת, עשירה ותלויה הקשר, זמן ומקום – מלווה את הספר כולו, והיא אחת מחוזקותיו.

הספר הוא תוספת ייחודית, ובמובנים רבים אף פורצת דרך, לתחום הגרונטולוגיה ההומניסטית והאקטיביסטית בישראל. עד היום, רק חוקרים ספורים התמקדו או התמחו בהיבטים האומנותיים וההומניסטיים של הזיקנה וההזדקנות. לדוגמה, פרופ' אמיר כהן-שלו – שהוא לטעמי אבי התחום בישראל, או ד"ר מירי ורון (אם היה עליי להעיר, הרי ראוי היה להתייחס יותר לכתיבתם ולבחון כיצד תובנותיהם וממצאיהם המדעיים משתלבים בממצאים המוצגים בספר זה), התמקדו במחקריהם ובכתיבתם בעיקר בתחום הקולנוע או הספרות. גם כאשר חקרו את תחום האומנות החזותית בהקשר של איורים, ציורים ותמונות – שבהם מתרכז ספר זה – הרי לא התמקדו בפרספקטיבה המגדרית או האקטיביסטית. יתרה מכך, הספר משתלב היטב בחזית המחקר החדשה של תחום מדעי הרוח הגרונטולוגיים, ואף תומך בה ומקדם אותה. חזית מחקר זו מתמקדת בזירות האומנות (לדוגמה, תחום האופנה), בזירות ההצטלבותיות (לדוגמה, חקר הזדקנותן של נשים לסביות), בזירות האקטיביזם החברתי (לדוגמה, פיתוח האידאולוגיה האגיביסטית, שבדומה לאידאולוגיה הפמיניסטית, מדגישה את ייחודיותה של חוויית גיל הזיקנה בהווה האנושית ואת הצורך באקטיביזם חברתי לשם הענקת הכרה ומעמד לקבוצת הזקנים בחברה), או בתחום הגרונטולוגיה ההיסטורית (לדוגמה, חקר הזקנים בארץ ישראל המנדטורית).

לסיכום, הספר הוא לטעמי תרומה משמעותית וחשובה ביותר לקידום תחום מדעי הזיקנה בכלל, ותחום הגרונטולוגיה ההומניסטית בפרט. ד"ר דקל עשתה עבודה יוצאת דופן לא רק בהקשר המדעי-חברתי, של חשיפת הקשרים המורכבים בין תופעות הגילנות והמיננות ובין ביטוייהן באומנות הישראלית. היא עשתה כן בצורה המנגישה את הנושא המורכב לציבור הקוראות והקוראים, בשפה קריאה ובהירה, ומשתמשת בתמונות רבות שניתוחן הוא הבסיס לתובנות העולות בספר. בסיום קריאת הספר נותרים בקוראים תחושה ורצון להמשיך לקרוא וללמוד גם על זירות אומנותיות ומעין-אומנותיות נוספות, כגון אדריכלות, אופנה או מוזיקה. התקווה היא שד"ר דקל ועמיתותיה ימשיכו בפרויקט המחקר החשוב הזה גם בעתיד.

סיד

אסתי ג' היים

הוצאת אחוזת בית. 2020. 277 עמודים

סוקרת: שלומית אהרוני ליר'

שתי שארי נראית לנצח: על מגדר ונראות בגיל מבוגר

הנובלה "יוחג לך שמח" היא אחת משלוש נובלות בספרה של אסתי ג' היים סיד, שיצא בהוצאת אחוזת בית בשנת 2020. הנובלה מתארת בגוף ראשון את חוויית החיים של הגיבורה ביום הולדתה ה-69, עת המעבר הקרב לגיל שבעים מעיב על חייה ומעורר בה פחדים והרהורים בדבר משמעות הזמן וההתבגרות מזווית אישית נשית.

במרכז הנרטיב עומדת תחושת השקיפות של המספרת, שחשה שגילה המבוגר חריג בנוף התל-אביבי ומסמן אותה כזרה בעיר שבה שוכן ביתה זה שנים. חוויה זאת מתבררת כמרכזית למן פסקת הפתיחה, שבה היא מתארת כיצד היא סופרת את מספר הצעירים שהיא פוגשת ברחוב ומשווה אותו למספר המבוגרים:

לאחרונה אני סופרת את הצעירים שחולפים על פני ברחוב. צעיר אחד, שניים, שלושה, עשרה, שלושים ושלושה. ולעומתם את המבוגרים. הנה אחד, שניים. ארבעה. כל ראש סב שיער או פנים שיש בהם קמט מעוררים בי תחושת נחמה קלה. כאילו נתקלתי בבן ארצי בניכר. אחרי השעה תשע המבוגרים מעל גיל ארבעים נעלמים מן הרחובות. צעירים ועוד צעירים. הם לא רואים אותי. הפכתי אוויר. שנים עבדתי על בניית נוכחות בעולם. ועכשיו איבדתי אותה שוב (עמ' 122).

בעולם שבו צעירים ומבוגרים שייכים לשני עולמות נפרדים, אף שהם חולקים את אותו מרחב גיאוגרפי תל-אביבי משותף, המספרת מנסה להשיב לעצמה את תחושת השייכות באמצעות חיפוש אחר דמויות הזדהות. אולם היא מוצאת את עצמה בעמדת מיעוט, משום שלצד עשרות הדמויות הצעירות החולפות על פניה ברחוב היא מאתרת ארבע דמויות מבוגרות בלבד.

החיפוש אחר דמויות הזדהות שסממני הגיל ניכרים בהן, בקמטים או בשיער שיבה, מסמן את תופעת אי הנראות התרבותית הנקשרת לגיל המבוגר (Clarke & Griffin, 2008; Clarke & Korotchenko, 2010). המספרת רואה אחרות ואחרים, אך חשה כי הם אינם רואים אותה. מתוך כך, היא מוצאת צורך לסמן נראות במקום שבו היא נמחקת לא רק באמצעות ייצוגים תרבותיים, אלא על ידי העוברים ושבים עצמם. תחושת הנחמה שהיא שואבת מצפייה בבני גילה הפוסעים ברחוב נובעת מהנרמול של זהות מבוגרת במרחב המאוכלס בעיקר על ידי דמויות

צעירות. הדבר הופך קשה יותר בשעות הלילה, שבהן החריגות של הגיל המבוגר מתחזקות, ועוצמת השקיפות מודגמת באמצעות המטפורה של הפיכה לאוויר.

תיאור נוגע ללב זה מתכתב עם ספרות מחקר הדנה בגילנות במבט מגדרי, ובשקיפות כאחד ההיבטים המרכזיים שנשים מדווחות עליהם כאשר הן מתארות שינויים ביחס אליהן עם התבגרותן (Medina & Zecchi, 2020). אלא שגם כשהמספרת נזכרת בחוויות שעברה כאישה צעירה, המורכבות שבחוויות הנראות של נשים במרחב הציבורי רק מתעצמת:

בין המוטי הצעירים והבריים מצאתי מאפיה פתוחה, ובחתי מבין הכיכרות הבודדים שנותרו על המדפים, כיכר לחם כוסמין. המוכרת הייתה מחבר העמים, משהו בה נותר זר לעיר הזאת, והיא חייכה אלי. אולי בגלל יום ההולדת, נתקפתי פרץ רגשות, זה קורה לי מדי פעם, בעיקר אם אני שותה קפה עם קפאין. אמרתי לה, תראי איך העולם נהיה צעיר. כשהייתי בגילם לא יכולתי לחלוף ברחוב בלי שיגידו משהו. יתבוננו. כמובן, גם יטרידו, ועכשיו יש לי שקט, איש לא מטריד, אבל מישהו שפך את התינוק עם המים. היא חייכה ושתקה... הודיתי לה, נטלתי את שקית הלחם ויצאתי. עדיין הרגשתי בתוכי את ההרגשה המשונה הזאת. כאילו מישהו רימה אותי או כאילו איבדתי את תעודת הזהות שלי ואני אנונימית לעצמי ולעולם (עמ' 125).

תיאור ההבדל בין ההיפר-נראות של נשיות צעירה לבין השקיפות של נשיות מבוגרת מדגיש את סוגיית הנראות של נשים במרחב הציבורי. בגיל הצעיר, המספרת מתארת את עצמה כמי שזכתה לנראות גבוהה. כחלק מכך, היא מתארת חוויות של הטרדות מיניות, המתרחשות כמעשה מקובל ושגרתיות של החיים בכרך העירוני. תיאור הנראות הנלווית לחוויה של היות אישה צעירה במרחב תוסס וחי, שבו גבולות הגוף נפרצים תדיר – בנעיצת מבטים, בקריאות והערות או במגע – מוחלף בגיל המבוגר בתיאורים של שקיפות והיעדר כל יחס; הגיל המבוגר מתואר ככזה ההופך נשים למי שאינן ראויות למבט או להכרה בקיומן במרחב.

תיאורים אלו מאירים צד משמעותי וחשוב בחוויות הנראות, המתקשר לקיום כחלק ממערך חברתי שבו סובייקטים מקיימים יחסי זיקה המאששים את קיומם כחלק מקהילה אנושית. הבקשה לזכות בהכרה של הזולת באמצעות המבט והדיבור מוצגת כחוויה קיומית בתיאור של חוויות קניית הלחם במאפייה. המוכרת, יוצאת מדינות חבר העמים, מסומנת כדמות עוון אפשרית לצורך של המספרת בהכרה בקיומה, על בסיס תחושת הזרות המשותפת. אלא שגם כאן, הפתיחות שהיא מפגינה בשיתוף חוויות מחייה מסתיימת בשתיקה של בת שיתחה, וזו מעצימה את תחושת הזרות. לא זו בלבד שאינה זוכה באישור לתקפותן של חוויותיה, אלא שתחושת הזרות והשקיפות מתפשטת מהחוץ אל הפנים. המספרת מתארת את עצמה כמי שחוה תחושת אובדן זהות, ההופכת אותה לזרה לעצמה.

המחיר הכבד של הפיכה לשקופה, הנלווה לנוכחות של נשים מבוגרות במרחב, מתברר בהמשך הנובלה. הקריטיות של הצורך בנראות מתבררת גם במצב שבו לגיל המבוגר מתווספת החוויה של אובדן אנשים קרובים. בלי רשת של קשרים עם מכרים, המאפשרים שיקוף חוזר של קיום, נראות וקול, תחושת אובדן הערך העצמי מתעצמת.

בספרות המחקר העוסקת בגילנות במדיה מתוארת הדרתן של נשים מבוגרות מהמסכים – בדרמות טלוויזיוניות, בסרטי קולנוע ובפרסומות – באמצעות המונח **הכחדה סמלית** (וימן, 2000; לירן-אלפר וקמה, 2007). הנובלה של ג'י חיים מתארת את ההכחדה הסימבולית המתרחשת במרחב הממשי: ברחובות תל-אביביים, בבתי קפה ובחנויות אקראיות. בכל אלה החוויה האנושית של אישה מבוגרת מתבטאת בהיותה מחוקה, לא נספרת ובלתי ראויה למבט.

כדי להשיב לעצמה את תחושת הקיום והערך, הגיבורה משננת לעצמה את סגולותיה הייחודיות:

אני אוהבת ספרות ותיאטרון ומחול, אני חושבת – משמע אני קיימת בנוסח דקרט, אני יודעת שהבל הבלים והכל מתכלה, אני עמוקה-זאת-אומרת, סובלת באופן אקזיסטנציאליסטי בכל יום, בכל שעה, בכל דקה, אבל יפי נעוריי המתפוגג, הפיזיות הארוחה, הבוגדנית, האומללה.... אני שונאת את בשר הזרועות הרפוי, המתנודד כמו כביסה ברוח עם כל תנועה, את עור הזרועות והמחשוף שאיבדו את רענותם (עמ' 125–126).

אך בה בעת, תיאור מונולוג פנימי זה מחדד גם את הפנמת המבט הגילני מהחוץ פנימה ואת הפער בין מעלותיה הנסתרות של הנפש להיבטי הנראות של החיצוניות. הניסיון להעלות את הערך העצמי תוך כדי התייחסות לפן התרבותי המפותח, והרפלקציה העצמית בנוסח דקרט "אני חושבת משמע אני קיימת", אינם מצליחים להוות עוגן קיומי. בעולם שבו נוכחות נשית נמדדת ביופי ובגיל צעיר (Botelho, 2002), הגילנות מופנמת במקרים רבים (Bousson, 2016), והיכולת לבסס את תחושת הקיום העצמי נפגעת.

הנובלה **והג לה שמח** מחזקת את ההבנה שהפוליטיקה של הנראות נטועה הן במרחב הסימבולי הן בזה הממשי באופן המשמר את יחסי הכוח הבלתי שוויוניים בין המינים, ומזכירה כי בעולם פטריארכלי היחס לנשים נע במקרים רבים בין חפצון לבין שקיפות, בהתבסס על גילן. יצירתה של ג'י חיים מהדהדת תמונת מצב זאת ומחדדת את הפוליטיקה של הנראות ככזו שאינה קשורה רק ליחסי כוח אלא גם לקיומיות, לסולידריות אנושית ולקהילתיות. באופן זה היא מעלה את השאלה, המומחשת בקו העלילתי בהמשך הנובלה, בדבר היכולת להתעלות אל מעבר ליחסי הכוח המגדריים והחברתיים ולראות את האחר או האחרת כמושא אנושי להערכה, עניין ותשוקה, בכל גיל.

מקורות

וימן, ג' (2000). מגדר ופרסומות: נשים וגברים בתשדירי הפרסומת הטלוויזיונית בישראל. *מגמות*, מ(3), 485–466.

לירן-אלפר, ד' וקמה, ע' (2007). **עיצוב הגוף וחיטוב הזהות: ייצוגי הגוף בטלוויזיה המסחרית**. מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה.

Botelho, L. A. (2002). Images of old age in early modern cheap print: Women, witches, and the poisonous female body. In S. Ottaway, L. Botelho, &

- K. Kittredge (Eds.), *Old age in pre-industrial society* (pp. 225-246). Greenwood Press.
- Bouson, J. B. (2016). *Shame and the aging woman: Confronting and resisting ageism in contemporary women's writings*. Springer .
- Clarke, L. H., & Griffin, M. (2008). Visible and invisible ageing: Beauty work as a response to ageism. *Ageing & Society*, 28(5), 653–674.
<https://doi.org/10.1017/S0144686X07007003>
- Clarke, L. H., & Korotchenko, A. (2010). Shades of grey: To dye or not to dye one's hair in later life. *Ageing and Society*, 30(6), 1011–1026.
[doi:10.1017/S0144686X1000036X](https://doi.org/10.1017/S0144686X1000036X)
- Medina, R., & Zecchi, B. (2020). Technologies of age: The intersection of feminist film theory and aging studies. *Investigaciones Feministas*, 11(2), 251–262.
<https://doi.org/10.5209/infe.66086>

Marginalisation of older men: The lost boys

Deborah L. Mulligan

Springer. 2020. 122 pages

סוקרת: חיה קורן¹

השיח הציבורי-חברתי באשר להזדקנות בזיקנה בהיבט מגדרי מתמקד בעיקר בנשים. הדרתם של גברים זקנים אינה נושא רווח בשיח זה. אומנם הסטטוס החברתי של הגברים במהלך חייהם הבוגרים עד לזיקנתם גבוה מזה של נשים, אך נשאלת השאלה מה קורה להם לקראת הפרישה מעבודתם. בספרה **הדרתם של גברים זקנים: הבנים האבודים**, דנה דבורה מוליגן בנושא באמצעות התמקדות בסוגיית שיעור ההתאבדות הגבוה של גברים גילאי 70+, שיעור שהוא הגבוה ביותר בקרב האוכלוסייה בעולם כולו. בישראל, למשל, בשנת 2017 נרשמו 76 התאבדויות של גברים בני 65+ ו-28 התאבדויות של נשים בנות 65+. שיעור ההתאבדויות של בני 65+ מקרב כלל ההתאבדויות באוכלוסייה עלה ב-2017 ל-25.9% (שנור וכהן, 2021).

נושא הספר מתכתב עם מאמר שהתפרסם בשנת 2016 בנושא "פגיעותם של גברים וחוסן של נשים: מאלמנות לזוגיות חדשה בגיל המאוחר" (Koren, 2016). המאמר מתאר את ההבדלים המהותיים בין נשים אלמנות לגברים אלמנים בזיקנה, ומספק הסברים תאורטיים ואמפיריים

1 דוקטור, בית הספר לעבודה סוציאלית וראש המרכז לחקר החברה, אוניברסיטת חיפה

לחוסן של נשים מחד גיסא ולפגיעותם של גברים מאידך גיסא. מוליגן, בספרה, מביאה הסברים תאורטיים להבדלי המגדר. הסברים אלה מתכתבים עם ההדרה החברתית של גברים בהקשר של פרישה מעבודה. היא גם מציגה פתרונות ייחודיים שנוצרו עבור גברים כדי להתמודד עם המצב, דוגמת ארגוני תמיכה וקבוצות עשייה.

ספרה של מוליגן מתבסס על עבודת הדוקטורט שלה, ומטרתו להבין כיצד נוצרת תחושת האובדן העצמי שחווים גברים מזדקנים, וכיצד אפשר לרתום את האובדן למציאה מחודשת של ה"עצמי". המוטו של הספר הוא **מאובדן למציאה** (from lost to found). הספר מתמקד בסיבות להדרה ולחויית ההדרה של גברים זקנים. הוא מעלה למודעות הציבורית לא רק את חויית ההדרה החברתית שלהם, אלא גם את קבוצות העשייה והתמיכה הפועלות באוסטרליה ומסייעות לגברים לקראת גיל פרישה ואחריה להתמודד עם שינוי הסטטוס שהם חווים – בתקווה למנוע מקרי אובדנות. אף שהספר מתבסס על מחקר שהתבצע באוסטרליה, הוא רלוונטי גם לישראל; הן בגלל הסיבות להדרה, המוסברות באמצעות תאוריות של הזדקנות מוצלחת וגילנות, הן בשל ההתמודדות עם ההדרה באמצעות קבוצות עשייה ותמיכה – שאפשר לפתח אותן גם בישראל.

בחלקו הראשון של הספר מוצגים הסברים תאורטיים למצבם של גברים מזדקנים, ובחלקו השני מוצגים פתרונות מעשיים לכך – קבוצות TOMNET וקבוצות **צריפי הגברים** (men's sheds), והאתגרים שהן נאלצות להתמודד עימם. ארגון TOMNET נוסד על ידי גברים מזדקנים שלקחו לתשומת ליבם את שיעורי האובדנות בקרב גברים בזיקנה. מטרת הארגון היא חיבור מחדש לקהילה כדרך להתמודדות מיטיבה עם אובדן הסטטוס הנוצר עקב פרישה מהעבודה, אלמנות או גירושים. קבוצות **צריפי הגברים** הן קבוצות של גברים הנפגשים בצריפים לשיחות על אתגרים משותפים, להתנדבות בקהילה ולעשייה משותפת בעבודות כפיים דוגמת בנייה ותיקונים. הרעיון שמאחורי קבוצות צריפי הגברים היא שבעת עבודה כתף אל כתף גברים נוטים להיפתח ולשוחח יותר מאשר בפגישות פנים אל פנים.

הרקע התאורטי למצבם הפגיע של גברים מזדקנים נשען על תפיסות גילניות ועל הבניית מושגים כמו זיקנה מוצלחת, תפיסות בדבר גבריות, והשפעות ההדרה. גברים מבנים את ערכם על פי מה שהם יכולים להציע לחברה. כשבחוויה שלהם אין להם יותר מה להציע לחברה, מתפתחת בהם תחושת ההדרה. מוליגן (Mulligan, 2020) מותחת ביקורת על המושג **הזדקנות מוצלחת** (Rowe & Khan, 1997), ומצביעה על כך שהמושג עשוי להוביל להדרה חברתית של מי שהזדקנותם אינה תואמת את ההבניה הנוקשה של הזדקנות מוצלחת כפי שהיא מופיעה בספרות התאורטית והאמפירית. גברים לקראת פרישה חווים אובדן ניכר ביכולתם להיות מעורבים בחיים החברתיים, ואובדן זה תורם לפגיעות שלהם. זאת ועוד, כאשר גבריות פירושה להיות חזק, קשוח, ומי שניתן לסמוך ולהישען עליו (ספקטור-מרזל, 2008), הרי תפיסת הגבריות נפגמת בחברה שבה גברים כבר אינם נתפסים על ידי אחרים ועל ידי עצמם ככאלה. תפיסות גילניות מתייחסות אומנם לכל המגדרים, אבל עבור הקהורטות של גברים מזדקנים הן רלוונטיות במיוחד. זאת משום שבמרבית חייהם הבוגרים עיקר עיסוקם, בהשוואה לנשים בקהורטות הללו, היה מחוץ למשפחה, בדגש על מעורבות חברתית גבוהה בצורה של תעסוקה לפרנסה.

מוליגן מגדירה הדרה כך: "התנהגות או עמדה המכוונת כלפי קבוצה או מושג כאל בעלי ערך ומשמעות פחותים בעיני אחרים בקהילה". הקבוצה היא **גברים מזדקנים** והמושג הוא **זיקנה**. (Mulligan, 2020, p. 11).

בהתבסס על סולם הצרכים של מאסלו (Maslow, 1943), מוליגן מציגה את משולש הצרכים של גברים מזדקנים כתפיסה שעליה נשענים ארגוני התמיכה לגברים: (1) דימוי עצמי: להרגיש בעל ערך, מחובר, רצוי, מוערך; (2) הגדרה עצמית: להרגיש עצמאי, אוטונומי, תורם ומועיל; (3) מסוגלות עצמית: אפשרות לחלוק חוכמה ותחושת שייכות. כדי להשיג את הצרכים הללו חשוב שגברים מזדקנים (1) ייחשפו לסביבת גברים מקבלת, מכילה ולא תוקפנית; (2) ישתייכו לארגון שמוערכים בו כישורי חיים וידע; (ג) יהיו בקשר עם קהילה שהם יכולים לחוש בה מועילים. למשל, אחת הדרכים שמוליגן מציינת כדרך לחיזוק הערך העצמי היא עשייה – החל בהתנדבות בקהילה וכלה בשטיפת הכוס שבה שתו את הקפה.

בחלקים שעניינם הפרקטיקה של קבוצות התמיכה והארגונים מוליגן משווה בין המטרות, היתרונות והחסרונות של TOMNET ושל קבוצות צריפי הגברים. היא דנה באתגרים ובקשיים, ובאופן ההתמודדות עימם. למשל, בצורך באיזון בין התמקדות בתחושות הפגיעות והאובדנות של חלק מהגברים לבין הצורך לעסוק גם בנושאים אחרים, כדי לפתוח את המועדונים לקבוצות מגוונות של גברים מזדקנים.

בעבודת הדוקטורט של מוליגן, שהיא הבסיס לספר, היא קיימה ראיונות מובנים למחצה עם גברים המשתתפים בקבוצות ובארגוני התמיכה. אחת מהחולשות של הספר היא בהצגת נקודות המבט של המארגנים והמפעילים של הקבוצות, יותר מאשר אלה של הגברים עצמם. עם זאת, חשיבותו של הספר היא בהעלאת המודעות הציבורית והחברתית לכך שההדרה החברתית שגברים מזדקנים חווים מביאה אותם לחוש חסרי תועלת עד לכדי מחשבות אובדניות.

הספר מתאים לאנשי מקצוע ולסטודנטים לעבודה סוציאלית, לגרונטולוגיה ולמקצועות עזרה נוספים העוסקים בקידום רווחתם האישית של גברים מזדקנים ובהעלאת הסטטוס שלהם בחברה. זאת משום שהוא מציע לצד הרקע התאורטי גם פתרונות מעשיים, דוגמת הפעלת קבוצות וארגונים שדומים להם ניתן לפתח ולהפעיל בישראל. עוד מתאים הספר לגברים בגיל פרישה ולקראתו, ולבני משפחותיהם. לבסוף, הספר יכול לסייע לקובעי מדיניות לגיל השלישי להבין את מקורות ההדרה ותחושות האובדנות בקרב גברים, כדי שיקצו את המשאבים המתאימים להתמודדות עם המצב.

מקורות

ספקטור-מרזל, ג' (2008). **צברים לא מזדקנים: סיפורי חיים של קצינים בכירים מדור תש"ח**. מאגנס.

שנור, י' וכהן, י' (עורכים) (2021). **בני +65 בישראל: שנתון סטטיסטי 2021**. מכון מאיירס-גוינט-ברוקדייל.

- Koren, C. (2016). Men's vulnerability – women's resilience: From widowhood to late-life repartnering. *International Psychogeriatrics*, 28(5), 719–731. [doi:10.1017/S1041610215002240](https://doi.org/10.1017/S1041610215002240)
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Rowe, J. W., & Khan, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433–441. <https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433>